

UOT 373.2

M.Fərzali

magistrant

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Az 1000, Bakı ş., Ü.Hacıbəyli küçəsi 68

E-mail: mfrzli@bk.ru

MÜXTƏLİF FƏALİYYƏT PROSESLƏRİNDƏ MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN SOSIAL İNKİŞAFI

Açar sözlər: məktəbəqədər, uşaq, sosial, şəxsi

Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial inkişafının əsas komponentləri – sosial təcrübənin olması, sosial-məna oriyentasiyası, mədəni-yaradıcılıq, müxtəlif fəaliyyət növlərinin funksiyalarıdır. Bu funksiyaların psixoloji mexanizmləri yamsılama, refleksiya, emosional eyniləşdirmə, reflektor, normativ və induktiv tənziqləmə, qiymətləndirmə və özünüqiymətləndirmədir.

М.Фарзали

СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ В РАЗНЫХ ВИДАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ключевые слова: дошкольное, социальное, личностное, ребенок

В статье раскрывается сущность социального развития старшего дошкольника, его включение в систему общественных отношений. Описывается процесс социального развития дошкольников, который включает различные виды деятельности, отличаются выдвигаемые требования, реализуемые в дошкольных образовательных учреждениях и обязательный минимум содержания куррикулума, разъясняются задачи, стоящие перед педагогами.

M.Farzali

PRESCHOOL AGED IN DIFFERENT ACTIVITIES SOCIAL DEVELOPMENT OF CHILDREN

Key words: pre-school, social, private, child

This article deals with content of the social development of the pre-school pupils, their including of the public relations. Process of the social-personal improvement, which includes various types of activities is described in the article. Requirement realized in pre-school programmes, teachers aims are discussed in the article, too.

Sosial inkişaf prosesi zamanı uşaq yaşadığı cəmiyyətin dəyərlərini, ənənələrini, mədəniyyətini mənimsəyir. Oynayarkən, məşğul olarkən,

böyüklərlə və yaşlıları ilə ünsiyyətdə olarkən o, digər insanlarla yaşamağı, onların maraqlarını, cəmiyyətdə qəbul olunmuş davranış norma və qaydalarını nəzərə almağı öyrənir, yəni sosial cəhətdən bacarıqlı olur”.

Kiçik vətəndaşın sosial inkişafına nə təsir edir? Şübhəsiz ki, bu prosesin kökləri ilk öncə ailə ilə bağlıdır. Axı məhz ailə bilikləri, dəyərləri, münasibətləri, ənənələri nəsildən-nəslə ötürür. Ailədə olan abu-hava, uşaq və valideynlər arasında olan isti münasibətlər, ailə daxilində qəbul olunmuş və valideynlərin öz uşaqlarına ötürdüyü norma və qaydalarla təyin olunan tərbiyə üslubu – bunların hamısı körpənin ailədəki **sosial** inkişafına böyük təsir göstərir. Lakin uşaq uşaq bağçasına gedirsə, o günün çox hissəsini orada keçirir və bu zaman onun sosiallaşması prosesinə tərbiyəçilər və uşaq bağçasının digər işçiləri də cəlb olunur.

Qrupun tərbiyəçisi uşaq üçün çox vacib bir insandır. Uşaq ona etibar edir, onun şübhəsiz nüfuzuna, mümkün olan bütün müsbət keyfiyyətlərə – gözəlliyə, xeyirxahlığa, müdriqliyə malik olduğuna inanır. Bu təəccüblü deyil, çünki uşağın uşaq bağçasındakı həyatı bütövlükdə Əsas Böyükdən asılıdır.

Uşağın sosial inkişafının əsas şərtlərindən biri cəmiyyətin inkişafı, münasibətlərin qurulması, yaşlıları ilə dostluq münasibətlərinin formalaşmasıdır.

Ünsiyyət insanlar arasında olan qarşılıqlı təsir prosesidir. Həyatının ilk altı ili ərzində uşaqlarla böyüklər arasında bir neçə ünsiyyət forması ardıcıl olaraq yaranır və bir-birini əvəz edir.

İlk öncə, uşağa ən yaxın olan böyüklərlə bilavasitə-emosional ünsiyyət yaranır. Bu ünsiyyətin əsasında uşağın ətrafdakılar tərəfindən diqqətə və özünə qarşı xeyirxah münasibətə olan tələbatı durur. Körpənin böyüklərlə ünsiyyəti hər hansı digər fəaliyyətdən kənar baş verir və bu yaşda olan uşağın aparıcı fəaliyyətini təşkil edir. Əsas ünsiyyət vasitələri mimik hərəkətlərdir.

6 aylığından iki yaşına kimi uşaqlarla böyüklər arasında situativ-işgüzar ünsiyyət forması yaranır. Bu ünsiyyət formasının əsas xüsusiyyəti uşaq və böyüyün praktik qarşılıqlı təsirdir. Diqqət və xeyirxahlıqdan əlavə, uşaq həm də böyüyün əməkdaşlığına ehtiyac duymağa başlayır (uşağı köməyə çağırmaq, müştərək işə cəlb etmək və s.). Bu, uşağa əşyaları tanımaqda, bu əşyalarla davranış üsullarını mənimsəməkdə kömək edir.

Situasiyadankənar-idraki ünsiyyət forması üç yaşından beş yaşına kimi davam edir. Üçüncü ünsiyyət formasının təzahür olunma əlamətləri uşaqda əşyalar, onlar arasında olan müxtəlif qarşılıqlı əlaqələr barədə sualların yaranması ola bilər. Bu mərhələdə ən mühüm ünsiyyət vasitəsi nitqdır, çünki yalnız nitq konkret situasiyanın hüdudlarından kənara çıxmaq üçün imkanlar açır. Bu ünsiyyət növü zamanı, uşaq böyüklərlə əşyaları və ətraf aləmdə baş verən hadisələri müzakirə edir. Bu, kitab oxumaq xahişi, müxtəlif suallar, oxuduqları, gördükləri, fantaziyaları haqqında danışdıqları ola bilər. Bu

ünsiyyət tipinin əsas motivi uşağın yeni informasiya almaq və ya ətraf aləmdə baş verən müxtəlif hadisələrin mümkün səbəblərini müzakirə etmək məqsədi ilə böyüklərlə ünsiyyətə can atmasıdır.

5-6 yaş arası dövrdə situasiyadankənar-şəxsi ünsiyyət forması mövcuddur. Bu forma uşaqlara insanların sosial aləmini dərk etməkdə kömək edir. Bu ünsiyyət növü müstəqil şəkildə mövcuddur və kommunikativ fəaliyyəti əks etdirir. Aparıcı motivləri şəxsi motivlərdir. Bu ünsiyyət forması zamanı müzakirə obyektı insandır. Bu ünsiyyət formasının əsasında uşağın emosional dayağa olan tələbatı, onun qarşılıqlı anlaşmaya və hisslərini bölüşməyə can atması durur.

Hər bir mərhələdə olan ünsiyyət bilik və bacarıqların müəyyən səviyyədə olmasını, yəni vərdişin olmasını tələb edir. Kiçik insanın nəzərində böyüklər yüksək səriştəyə malikdir və onun üçün nümunədirlər. Uşaq böyüyün davranış normaları və qarşılıqlı təsir üslubunu təbii olaraq qəbul edir və özünün ünsiyyət üslubunu analoji şəkildə qurur. Bu prosesdə uşağın yaşıdları böyük rol oynayır. Buna görə də, tərbiyəçi ünsiyyət prosesini nə cür qurmalı olduğunu bilməli, uşaq kollektivində olan ümumi şəraiti xarakterizə edən müsbət abu-havanı yaratmağı bacarmalıdır. Uşaq kollektivində olan ümumi şərait aşağıdakılarla təyin olunur:

1. tərbiyəçi ilə uşaqlar arasında olan münasibətlərlə;
2. uşaqlar arasında olan münasibətlərlə.

Uşaqlar fərdiliklərini qoruyaraq özlərini sərbəst hiss etdikdə, lakin bu zaman başqalarının da öz fərdiliyini qorumaq hüququna hörmət etdikdə, qrupda əlverişli şərait yaranır. Tərbiyəçi qrupda olan mikroiklimə güclü təsir göstərir. Məhz o, uşaqlarla bərabərhüquqlu mövqə tutaraq qrupda sərbəstlik, səmimilik şəraitini yaradır. Şübhəsiz ki, bərabərhüquqlu dedikdə, biz tam bərabərlikdən danışmırıq. Bərabərhüquqlu ünsiyyət üçün məkanın təşkili mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusən də, uşaqla qarşılıqlı təsir zamanı pedaqoq “hamıya bir gözlə baxmaq” mövqeyindən istifadə etməlidir. Bu mövqə pedaqoqun dominantlığını müstəsna edir. Bundan başqa, uşaqlarla məşğələləri, söhbətləri təşkil edərkən elə şəkildə oturmaq və ya durmaq lazımdır ki, partnyorların hamısı bir-birinin gözlərini görə bilsin (optimal variant dairə formasıdır).

Qrupda müsbət mikroiklim yaratmaq üçün uşaqların bir şəxsiyyət olaraq hissləri ilə, əhvalı ilə, düşüncələri ilə səmimi şəkildə maraqlanmaq lazımdır. Biz özümüz uşaqların bizə olan münasibətinə laqeyd olmamalı və öz növbəmizdə onlara hörmətlə yanaşmalıyıq, belə ki, bu zaman uşaqlar özlərinin sevimli, istəklilə olduğunu hiss edir.

Uşaqlarla ünsiyyətdə olarkən tərbiyəçi sadəcə olaraq ünsiyyət qurmağı bacaran insan deyil. Ünsiyyət zamanı səriştənin olması pedaqoqun peşəkarlığından xəbər verir. Uşağın sosial inkişafına nə cür kömək etmək olar?

Birincisi, onların müxtəlif oyun formalarını dəstəkləmək lazımdır. Axı

məktəbəqədər yaş dövründə oyun aparıcı fəaliyyət formasıdır, ünsiyyət isə onun bir hissəsi və şərtidir. Bu yaşda, uşağı ilk dəfə olaraq şəxsiyyət adlandırmağa əsas verən nisbətən dayanıqlı daxili aləm əldə olunur. Bu şəxsiyyət tam kamilləşməyə də gələcəkdə inkişaf etməyə və təkmilləşməyə qadirdir.

Məhz oyun zamanı uşağın, onun bütün psixi proseslərinin, emosional sahəsinin, sosial bacarıq və vərdislərinin inkişafı baş verir. Oyunun digər fəaliyyət növlərindən fərqi ondan ibarətdir ki, oyun nəticəyə deyil, prosesin özünə istiqamətlənir və oyun zamanı uşaq bu prosesin özündən həzz alır. Uşaq üçün oyun prosesi kifayət qədər cəlbedicidir. Çox zaman biz məktəbəqədər yaşlı uşaqların eyni oyunu uzun müddət oynadığını, onu dəfələrlə təkrar etdiyini və bunun növbəti gün, həftə, ay və hətta, il ərzində baş verdiyini görürük.

Təxəyyülündə olan şəraiti yaradaraq, oyuncaqlardan, əvəzedici əşyalardan istifadə edən və böyüklər arasında olan qarşılıqlı münasibətləri canlandıran uşaq sosial aləmə qoşulur, onun iştirakçısına çevrilir. Məhz oyun zamanı uşaqlar münəqişələri həll etməyi öyrənir, yaşlıları ilə ünsiyyət zamanı öz mövqeyini tapır, oyun tərəfdaşlarına dayaq olur, müsbət və mənfi rəyini bildirir və onlar tərəfindən də eyni münasibətlə qarşılaşır, yəni oyun zamanı uşaqlarda adekvat qarşılıqlı təsir üsulları formalaşır.

Oyun qaydalarının, rolların, süjet xətlərinin və s. sürətlə ötürüldüyü uşaq cəmiyyəti oyunun təşkil olunmasında mühüm rol oynayır. Lakin uşaqlar oynamağı, rolu qəbul etməyi, süjeti inkişaf etdirməyi bacarmırsa, pedaqoq öz üzərində düşünməlidir. Oyun bütöv təlim-tədris prosesinin nəticəsi, tərbiyəçinin siması, onun əməyinin, peşəkarlığının göstəricisidir.

Məşğələlər, oyunlar, çalışmalar, cəmiyyətlə tanışlığa istiqamətlənən söhbətlər, ədəbiyyatla, incəsənətlə, musiqi ilə tanışlıq, şəxsiyyətlərarası münəqişələrin müzakirə olunması, uşaqların əxlaqi cəhətdən müsbət hərəkətlərinin, bir-birinə qarşılıqlı kömək etmələrinin, əməkdaşlıqlarının dəstəklənməsi, uşağın mənliyini alçaltdırmaq şərti ilə onun davranışına nəzarət uşağın sosial inkişafına səbəb olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdulov R.Sənin sosial fəallığı. Bakı, 2002
2. Əlizadə Ə. Sosial pedaqogikanın aktual problemləri emləri. Bakı, 1998
3. Андреева Г.М. Социальная педагогика. М.1998
4. Кон И.С. Ребенок и общество. М.1998

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.10.2018

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 16.12.2018

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 27.12.2018

**Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Sədaqət Əliyeva**

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.